

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
ДЛЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
КАФЕДРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

**КРИМІНОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ
ПОРТРЕТИ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ
КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РФ**

Методичні рекомендації

Колектив авторів

Дніпро
2024

УДК 343.91/95 : 343.32

К 82

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 2 від 23.10.2024)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

кандидат юридичних наук **Антон МАКАШОВ** –
начальник відділу Управління стратегічних розслідувань
в Дніпропетровській області ДСР Національної поліції України;

кандидат юридичних наук, доцент **Сергій ШКОЛА** –
завідувач кафедри публічного права Національного технічного
університету «Дніпровська політехніка».

К 82 Кримінологічні та психологічні портрети осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройною агресією рф : метод. рек. / Кол. авт.: О. С. Юнін, В. С. Березняк, В. Г. Хашев та ін. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 44 с.

ISBN 978-617-560-036-8

Методичні рекомендації підготовлено з ініціативи авторського колективу кафедри кримінального права та кримінології із залученням авторів з кафедр криміналістики та домедичної підготовки і психології, соціології та педагогіки Дніпровського державного університету внутрішніх справ із метою надання науково обґрунтованих рекомендацій щодо кримінологічних та психологічних портретів осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройною агресією рф.

У межах методичних рекомендацій авторами визначено типові способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збройною агресією рф, здійснено типологізацію осіб, які вчиняють такі кримінальні правопорушення, а також сформовано психологічні портрети цих осіб.

Методичні рекомендації можуть бути використані як навчальний матеріал у навчальному процесі ЗВО України з особливими умовами навчання для оволодіння знаннями, напрацювання навиків майбутніх поліцейських (курсантів) та діючих поліцейських (у межах підвищення кваліфікації) щодо запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі збройною агресією рф, підрозділами Національної поліції України.

ISBN 978-617-560-036-8

© Автори, 2024

© ДДУВС, 2024

ЗМІСТ

Автори.....	4
Вступ.....	5
Розділ 1. Кримінологічні портрети осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройною агресією РФ.....	7
Розділ 2. Криміналістична характеристика способів вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збройною агресією РФ.....	24
Розділ 3. Психологічний портрет колаборанта.....	36
Список використаних джерел.....	40

АВТОРИ:

Юнін О. С. – д.ю.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, старший інспектор з особливих доручень ГУНП в Запорізькій області;

Березняк В. С. – д.ю.н., с.н.с., завідувач кафедри кримінального права та кримінології Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

Хашев В. Г. – к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

Недря К. М. – кандидат історичних наук, доцент, магістр політології та права, завідувач кафедри психології, соціології та педагогіки Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

Кривонуск О. Г. – старший викладач кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

Людвік В. Д. – к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

Корогод С. В. – доктор філософії, старший викладач кафедри кримінального права та кримінології Дніпровського державного університету внутрішніх справ.

ВСТУП

Збройна агресія росії проти України спровокувала появу великої кількості проявів кримінально протиправних діянь, прямо пов'язаних із цією агресією.

Водночас слід відзначити, що не існує вичерпної концепції, яка б давала визначення кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збройною агресією рф. Вони реєструються й розслідуються переважно як злочини, передбачені статтею 438 Кримінального кодексу України (далі – КК) «Порушення законів та звичаїв війни». Ці діяння також сукупно чи окремо розглядаються як *склад злочину [corpus delicti]*, що відповідає міжнародним злочинам, котрі підпадають під статтю 436 КК «Пропаганда війни», статтю 437 КК «Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни», статтю 442 КК «Геноцид». Крім того, до сукупності кримінальних правопорушень, що розглядаються, відносяться діяння, відповідальність за вчинення яких передбачені статтями 110–111², 113 КК, котрі окреслюють кримінальну відповідальність за зазіхання на територіальну цілісність; за державну зраду, колабораційну діяльність з державою-агресором і сприяння їй, а також деякі інші злочини проти національної безпеки (ст. 114² КК)¹. Крім того, підпали автомобілів, що належать військовим, котрі кваліфікуються за ст. 194 КК, також можна віднести до даної групи кримінальних правопорушень.

Так, у 2023 році слідчими Національної поліції розпочато понад 54,6 тис. кримінальних проваджень за фактами вчинення на території країни злочинів військовослужбовцями збройних сил рф, рб і їх пособниками (з початку збройної агресії рф – 110,7 тис.). Серед таких злочинів – порушення законів та звичаїв війни (стаття 438 КК України) – 51,7 тис., посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (стаття 110 КК України) – 74, колабораційна діяльність (стаття 111¹ КК України) – майже 1,3 тис., державна зрада (стаття 111 КК України) – 133 тощо. Особлива увага звертається на осіб, які співпрацюють з ворогом в інтересах держави-агресора. Так, за фактами колабораційної діяльності (стаття 111¹ КК України) розпочато 1283

¹ Експертний звіт про засоби правового захисту та механізми відшкодування збитків особам, які постраждали від війни в Україні. Рада Європи. 2023. С. 59. URL: <https://rm.coe.int/-ouncil-of-europe-expert-report-on-reparations/1680aeae53>

кримінальні провадження, у яких 629 особам повідомлено про підозру².

Суб'єктами діянь, передбачених ст.ст. 436-438 та 442 КК, є переважно особи, які беруть участь у збройній агресії рф проти України та мають статус комбатантів, а саме військовослужбовці збройних сил росії та прирівняні до них підрозділи. Протидією та запобіганням вчинюваних цими особами посягань на нашу державу займаються переважно Збройні Сили України, підрозділи Національної гвардії України та спецзагони Національної поліції України у вигляді прямої відсічі на лінії бойового зіткнення, а також відповідні підрозділи Служби безпеки України. А тому створення кримінологічного та психологічного портрету осіб, які вчиняють зазначені діяння, має бути предметом окремого дослідження.

Що стосується інших, першочергово оперативних підрозділів Національної поліції України, то вони можуть і повинні здійснювати протидію тим кримінальним правопорушенням, пов'язаними зі збройною агресією рф, що вчиняються на підконтрольній українській владі територіях і полягають у актах державної зради, колаборації, диверсіях тощо. У першу чергу це діяння, передбачені, зокрема, у Розділі I КК «Злочини проти основ національної безпеки України».

Але слід констатувати той факт, що у більшості випадків виявити відповідну діяльність, розкрити та розслідувати її досить складно через прихованість. Тому й виникають проблеми з притягненням винних до кримінальної відповідальності³. Тому саме кримінологічні та психологічні портрети осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройною агресією рф, а також характерні особливості способів вчинення таких діянь можуть стати дієвими інструментами підвищення ефективності діяльності із виявлення та вчасного запобігання вчиненню відповідних посягань на національну безпеку України такими особами.

² Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2023 році. 2024. С. 2.
URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_NPU_2023.pdf

³ Методичні рекомендації з питань кримінально-правової кваліфікації, оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження за ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність» / С. Албул, Т. Волошанівська, А. Марченко, Г. Мудрецька, Г. Резніченко, І. Федоров, І. Чекмарьова. Одеса: ОДУВС, 2022. С. 4.

Розділ 1

КРИМІНОЛОГІЧНІ ПОРТРЕТИ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РФ

Під кримінологічним портретом кримінального правопорушника в кримінологічній науці розуміють опис типових специфічних рис особистості, які притаманні певному прошарку кримінальних правопорушників і розкривають їх сутність як людей, що вчинили кримінально протиправне діяння певного характеру або схильні до його вчинення⁴.

Особи, які вчинили кримінально карані діяння, характеризуються значною кількістю притаманних їм ознак та особливостей, що стосуються їх становища в суспільстві, життєвих позицій, стереотипів поведінки, внутрішнього світу тощо. Найчастіше під час складання кримінологічного портрету кримінального правопорушника кримінологи виокремлюють такі його складові: соціально-демографічні, соціально-рольові, морально-психологічні, кримінально-правові ознаки⁵. Вивчення особистості кримінального правопорушника шляхом побудови його кримінологічного портрета, який розкриває особливості його особистості, є одним із найбільш ефективних шляхів виконання завдання кримінологічної науки в питанні більш глибокого розроблення та сучасного осмислення проблеми особи кримінального правопорушника, а також детермінації та механізму індивідуальної кримінально протиправної поведінки⁶. Вищенаведені тези стосуються і особистостей кримінальних правопорушників, які скоюють кримінально протиправні діяння, пов'язані зі збройною агресією РФ.

Кримінологічний портрет названої групи кримінальних правопорушників складається з чотирьох груп ознак: соціально-демографічних (стать, вік, рівень освіти, зайнятість та ін.); соціально-рольових (громадянство, професія, сімейний стан); кримінально-правових (особливий службовий статус, що зумовлює колабораційну чи

⁴ Фіалка М.І. Кримінологічна характеристика та кримінологічний портрет особистості злочинця: сутність і співвідношення понять. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2019. №2 (21). С. 166.

⁵ Нестерова І.А., Софілканич О.В. Кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері надання туристичних послуг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2022. Серія ПРАВО. Випуск 72: частина 2. С. 169.

⁶ Фіалка М. І. Там само.

іншу зрадницьку діяльність, наявність чи відсутність судимості); морально-психологічних якостей, що характеризують мотиваційне тло злочинної поведінки⁷.

Першою складовою створення кримінологічного портрета кримінального правопорушника є його соціально-демографічна характеристика.

Соціально-демографічні ознаки включають в себе стать, вік, освіту, місце народження і проживання, громадянство та інші відомості демографічного характеру. Ці ознаки притаманні будь-якій особі і самі по собі не мають кримінологічного значення. Але у статистичній сукупності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, соціально-демографічні ознаки надають важливу інформацію, без якої неможлива повна кримінологічна характеристика кримінальних правопорушників⁸.

Переважну більшість кількісних показників, що характеризують особу злочинця, можна отримати на основі даних, що містяться у щорічних звітах «Про склад засуджених». Ці звіти укладаються органами Державної судової адміністрації на підставі узагальнення «Статистичних карток на підсудного (обвинуваченого)» (так званій формі №7)⁹. Для створення кримінологічних портретів осіб, які вчиняють кримінально протиправні діяння, пов'язані зі збройною агресією рф, проаналізовано дані саме цих звітів за період 2022 – 2023 рр.

Якщо аналізувати кримінальних правопорушників за ознакою статі, то слід відмітити, що протягом століть жіноча злочинність завжди значно поступалась чоловічій. Співвідношення рівня кримінальних правопорушень, скоєних жінками, до рівня кримінальних правопорушень, вчинених чоловіками, дорівнює 1:7¹⁰. Наприклад, у 2019 р. серед всіх засуджених осіб частка жінок була на рівні 12,2% , у 2020 р. – 12,3%, у 2021 р. – 11,4%, у 2022 р. – 10,8% та у 2023 р. – 11,5%.

Що стосується кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збройною агресією рф, відповідальність за вчинення яких передбачено у Розділі I Особливої частини КК, то тут простежується зовсім інша картина (див. табл. 1).

⁷ Лисько Т.Д., Сенько А.В. Особливості кримінологічної характеристики особи колаборанта. *Приватне та публічне право*. 2022.№4. С. 94.

⁸ Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С.С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ : Нац. ак д. внутр. справ, 2020. С. 107.

⁹ Козар А.В. Кримінологічна характеристика та запобігання Національною поліцією України посіву або вирощуванню снотворного маку чи конопель: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2020. С. 57-58.

¹⁰ Гаргат-Українчук О.М. Кримінологічна характеристика жіночої злочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Випуск 25. С.189.

Таблиця 1

Кількість та частка жінок серед загальної кількості засуджених за кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройною агресією рф, сукупно за період 2022-2023 рр.

Назва статті КК	Загальна кількість засуджених осіб	Кількість засуджених жінок	Частка жінок серед засуджених
ст. 110 Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України	287	48	16,7%
ст. 111 Державна зрада	290	19	6,6%
ст. 111¹ Колабораційна діяльність	682	246	36,1%
ст. 111² Пособництво державі-агресору	9	3	33,3%
ст. 113 Диверсія	0	0	-
ВСЬОГО	1268	316	24,9%

З аналізу наведених показників стає зрозумілим, що нижчою від загальних показників є частка жінок серед засуджених за найтяжчий серед аналізованих злочинів – державну зраду.

Хоча дослідження 100 вироків за ст. 111 КК, винесених у 2024 р., свідчить, що частка жінок серед засуджених осіб суттєво підвищилась і складає 20%.

А загалом можна сказати, що кожна четверта особа серед засуджених за кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройною агресією рф, відповідальність за вчинення яких передбачено у Розділі I Особливої частини КК, є жінкою. Причому серед засуджених за такі діяння як колабораційна діяльність та пособництво державі-агресору кожна третя особа – жінка.

Слід відзначити, що частка жінок серед осіб, які вчиняють злочини проти основ національної безпеки, останніми роками є традиційно високою. Наприклад, за даними кримінологів, за період 2017–2021 рр. частка таких жінок склала 58,8% від загальної кількості засуджених за вчинення злочинів, передбачених у Розділі I Особливої частини КК. Така перевага жінок склалась в основному за рахунок вчинення ними злочину, передбаченого ст.110 КК «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України», оскільки серед 649 осіб, засуджених за вчинення цього злочину, за період 2017-2021 рр., було 433 жінки (66,7%). Тенденції до вищезазначеної переваги почалися з 2018 р., коли частка жінок становила 71%, і продовжилась у 2019 р. (72% жінок) та у 2020 р.

(72% жінок). Дещо знизилась частка жінок у 2021 р. – 63,4%. Дослідження судових вироків за вищеназваною статтею КК свідчило, що це тимчасове явище, оскільки в основному засудженими були працівниці навчальних закладів на території Донецької та Луганської областей, які у травні 2014 р., беручи участь у роботі «виборчих комісій», забезпечували проведення псевдореферендуму про «незалежність» цих регіонів від України¹¹. Наведені тези підтверджуються тим, що за досліджуваний період частка жінок, засуджених за ст. 110 КК, знизилась до 16,7%. Проте серед засуджених за цією статтею за 9 місяців 2024 р. частка жінок знову зросла і становить вже близько 46%.

А за даними І.Б. Медицького, злочинна активність у сфері добровільної співпраці із державою-агресором здебільшого притаманна особам чоловічої статті: приблизно 65%¹². Відповідно частка жінок становить понад третину – 35%.

Тобто така різка варіативність показників частки жіночої злочинності дозволяє зробити висновок, що частка жінок серед досліджуваних кримінальних правопорушників є значною – на рівні 30-40%. І це зважаючи на те, що рівень латентності аналізованих діянь є досить високим.

Крім того, жіноча злочинність є розмитою, оскільки, по-перше, частину кримінальних правопорушень жінки скоюють у співучасті із чоловіками, а чоловіки беруть всю провину на себе, по-друге, за чималою кількістю правопорушень, скоєних чоловіками, стоять жінки: або у ролі підбурювачів, або посібників, яких зазвичай не викривають і не притягують до кримінальної відповідальності. Жінки відіграють ту роль, яка кримінальним законом не визнається кримінально протиправною: споживачі здобутого протиправним шляхом майна, провокатори розвитку певних потреб та інтересів, які задовольняються девіантним шляхом і т. ін.¹³

Для створення кримінологічного портрета особи злочинця суттєве значення також має його вікова характеристика, оскільки вік: свідчить про особливості кримінально протиправної поведінки представників тих чи інших вікових категорій; дозволяє встановити найкриміногеннішу вікову групу серед злочинців того чи іншого виду; допомагає розкрити, зокрема, сутність ціннісних орієнтирів, потреб, цілей та планів

¹¹ Хашев В.Г. Окремі аспекти кримінологічної характеристики жіночої злочинності. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (11 бер. 2022 р., м. Дніпро) Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 341-342.

¹² Медицький І.Б. Кримінологічний портрет особистості колаборанта. *Правова держава*. 2023. Випуск 34. С. 539.

¹³ Чаплик М.М. Тенденції жіночої злочинності в Україні. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Соціологія*. 2012. Т. 201, вип. 189. С. 115.

злочинця¹⁴.

За даними кримінологів, найбільшою кримінальною активністю вирізняються особи у віці 18–30 років. Питома вага осіб цієї вікової групи серед усіх осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, стабільно висока і становить понад 40 %¹⁵. Водночас за даними інтерактивного довідника М. Карчевського¹⁶, за період 2013 – 2023 рр. серед всіх осіб, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень, частка осіб віком до 18 років склала 3,8%, від 18 до 25 рр. – 18,7%, від 25 до 30 рр. – 17%, від 30 до 50 рр. – 49,6%, від 50 до 65 рр. – 9,7% та від 65 р. – 1,1%. Тобто переважає частка осіб зрілого віку 30-50 рр., але значною є і частка осіб молодого віку – 39,5%. А частка осіб віком понад 50 років складає лише 10,8%.

Що стосується осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройною агресією рф, відповідальність за вчинення яких передбачена у Розділі I Особливої частини КК, то їх вікові показники суттєво відрізняються (див. табл. 2).

Таблиця 2

Вікові характеристики засуджених за кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройною агресією рф, сукупно за період 2022–2023 рр.

Назва статті КК	Частка осіб віком від 18 до 25 років	Частка осіб віком від 25 до 30 років	Частка осіб віком від 30 до 50 років	Частка осіб віком від 50 до 60 років	Частка осіб віком понад 65 років
ст. 110 Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України	5,9%	3,8%	36,6%	36,9%	16,8%
ст. 111 Державна зрада	13,1%	12,4%	58,3%	14,5%	1,7%
ст. 111 ¹ Колабораційна діяльність	1,5%	4%	44,1%	37,5%	12,9%
ст. 111 ² Пособництво державі-агресору	-	-	33%	44%	23%
ВСЬОГО	5,1%	5,9%	45,6%	32,1%	11,3%

¹⁴ Доброрез І.О. Кримінологічна характеристика та попередження незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (за матеріалами Автономної Республіки Крим): дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005. С. 64.

¹⁵ Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 108.

¹⁶ Карчевський, М (2024) Протидія злочинності в Україні : інфографіка (2013-2024) : інтерактивний довідник. URL : <https://karchevskiy.com/i-dovidnyk/>.

З наведених даних випливає, що серед засуджених за кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройною агресією РФ, абсолютно переважають особи зрілого та похилого віку. Їх загальна частка складає 89%. Частка осіб молодого віку, до 30 років, становить лише 11%. Примітним фактом є те, що серед аналізованих нами кримінальних правопорушників було засуджено лише одну особу віком до 18 років за ст. 111¹ КК, тоді як серед всіх засуджених кримінальних правопорушників частка неповнолітніх складає 3,8%.

За даними І.Б. Медицького, серед осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ст.111¹ КК, найбільш криміногенною є вікова категорія 40–54 років (41%), а найменш схильною до проявів колабораціонізму виявилась молодь 18–28 років (6,7%)¹⁷.

У структурі аналізованих кримінальних правопорушень привертає увагу те, що вікові характеристики засуджених за найтяжчий злочин – державну зраду дещо відрізняються від інших суміжних посягань. Так, істотно нижчою є частка осіб похилого віку, тоді як частка осіб молодого віку складає понад 25%.

Якщо розглядати осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройною агресією РФ, за ознакою громадянства, то для початку слід відзначити, що у загальній структурі кримінальних правопорушень діяння, вчинені іноземцями та особами без громадянства, складають дуже незначну частку. Наприклад, за період 2013 – 2023 р. частка громадян інших держав та осіб без громадянства серед всіх осіб, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень, становить 1,2%.

Що стосується аналізованих кримінальних правопорушень, то показники дещо відрізняються (див. табл. 3).

¹⁷ Медицький І. Б. Зазнач. твір. С. 539-540.

Кількість та частка іноземних громадян серед загальної кількості засуджених за кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройною агресією РФ, сукупно за період 2022–2023 рр.

Назва статті КК	Загальна кількість засуджених осіб	Кількість засуджених іноземців та осіб без громадянства	Частка іноземних громадян серед засуджених
ст. 110 Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України	287	149	51,9%
ст. 111 Державна зрада	290	1	0,3%
ст. 111¹ Колабораційна діяльність	682	0	0%
ст. 111² Пособництво державі-агресору	9	0	0%
ВСЬОГО	1268	150	11,8%

Ці дані демонструють, що більше половини засуджених за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України становлять громадяни іноземних держав. Тоді як за діяння, пов'язані із державною зрадою та колаборацією, всі засуджені, за винятком однієї особи, є громадянами України.

Що стосується діяння, передбаченого ст. 110 КК, то переважна більшість іноземних громадян, що вчинила дане посягання, є депутатами державної думи федеральних зборів російської федерації.

Так, з проаналізованих 85 вироків суду, що винесені судами України у 2024 році, станом на 05.09.2024 р., за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України та розміщені у відкритому доступі в Єдиному державному реєстрі судових рішень, 50 вироків стосуються цих депутатів, які 15.02.2022 р. під час голосування проголосували за постанову із зверненням до президента російської федерації з проханням розглянути питання про визнання російською федерацією самопроголошених Донецької та Луганської «народних республік», як самостійних, суверенних і незалежних держав. Також 22.02.2022 р. під час голосування вони проголосували за ратифікацію Договору про дружбу, співробітництво та взаємну допомогу між російською федерацією і так званою «Луганською народною республікою» та Договору про дружбу, співробітництво та взаємну допомогу між російською федерацією і так званою «Донецькою

народною республікою». Тож вони вчинили діяння, передбачене ч. 3 ст. 110 КК. Крім того, 49 проваджень стосувалось одного депутата, а одне з проваджень стосувалось 55 осіб.

У решті проаналізованих 35 вироків за ст. 110 КК щодо 35 осіб громадянами росії виявилось 6 осіб або 17%. Примітним є те, що серед 31 особи, які були громадянами України, виявилось 4 уродженці росії та один – Молдови. Тобто можна констатувати, що серед осіб, які вчиняють посягання на територіальну цілісність та недоторканність України, майже третина є або громадянами, або уродженцями росії.

Показник рівня освіти кримінальних правопорушників дає можливість сформувати реальну уяву про безпосередній інтелектуальний потенціал злочинців та його вплив на вибір даною категорією осіб певного варіанта поведінки¹⁸.

Більшість кримінальних правопорушників переважно має середній рівень освіти. За даними інтерактивного довідника М. Карчевського, за період 2013 – 2023 рр. серед всіх засуджених осіб 6,8% мали повну вищу освіту, 2,4% – базову вищу освіту, 23,2% – професійно-технічну освіту, 39,4% – повну загальну середню освіту, 25,9% – базову загальну середню освіту, 1,7% – початкову загальну освіту та 0,6% не мали ніякої освіти¹⁹.

Проте особи, які вчиняли кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройною агресією рф, відповідальність за скоєння яких передбачена у Розділі I Особливої частини КК, то їх освітні характеристики суттєво вирізняються (див. табл. 4).

¹⁸ Ткачук В.Є. Вища освіта як один із чинників запобігання злочинності (на основі результатів дослідження механізму протиправної поведінки осіб, засуджених до покарань, непов'язаних з позбавленням волі). *Часопис Київського університету права*. 2013. №2. С.297.

¹⁹ Карчевський М. Зазнач. твір.

Таблиця 4

Освітні характеристики засуджених за кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройною агресією РФ, сукупно за період 2022–2023 рр.

Назва статті КК	Повна та базова вища освіта	Професійно-технічна освіта	Повна загальна середня освіта	Базова загальна середня освіта	Початкова загальна освіта та без освіти
ст. 110 Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України	56,4%	11,8%	17,8%	14%	0%
ст. 111 Державна зрада	20,3%	17,2%	24,9%	36,9%	0,7%
ст. 111¹ Колабораційна діяльність	35,2%	19,1%	21,3%	22,6%	1,8%
ст. 111² Пособництво державі-агресору	67%	0%	22%	11%	0%
ВСЬОГО	36,8%	16,9%	21,3%	23,9%	1,1%

А за даними Офісу Генерального прокурора, у 55,7% випадків у осіб-колаборантів на час вчинення кримінального правопорушення була вища і фахова передвища освіта, 11,7% осіб мали професійно-технічну освіту та 32,5% осіб здобули базову середню та профільну середню освіту²⁰.

Наведені дані свідчать, що освітній рівень аналізованої групи кримінальних правопорушників є істотно вищим ніж середній освітній рівень всіх засуджених осіб, оскільки вищу та базову вищу освіту мають в середньому у чотири рази більше осіб.

Крім того, враховуючи, що серед усього дорослого населення найпоширенішою є повна загальна та середня спеціальна (початкова вища) освіта – 62,8%, проте вищу освіту (повну, базову та незакінчену) має майже кожен п'ятий – 18,8%²¹, можна сказати, що серед осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройною агресією РФ, особи з вищою освітою переважають загальні показники дорослого населення України майже удвічі. Достатньо високий інтелектуальний рівень осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані зі

²⁰ Медицький І.Б. Зазнач. твір. С. 540.

²¹ Швидка Г.Ю., Шевчук П.Є. Прогноз рівня освіти населення України до 2050 р. Журнал Інституту демографії та соціальних досліджень. 2007. №2. С.89.

збройною агресією РФ, може сприяти розробленню та впровадженню ними складніших способів вчинення актів державної зради, колаборації, пособництва державі-агресору.

Аналіз кримінальних правопорушників за родом занять і джерелами прибутків на момент вчинення кримінального правопорушення тісно пов'язаний із середовищем та містить у собі кримінологічне навантаження, оскільки фактор наявності або відсутності в особи роботи, стабільних джерел існування має значний вплив на вибір варіанту поведінки. Викладене дає підстави розподілити засуджених на дві групи – задіяних і незадіяних у трудових відносинах²².

Серед загальної кількості всіх засуджених осіб за період 2013–2023 рр. 8,4% від загальної їх кількості становлять робітники, 0,4% – державні службовці, 1,3% – інші службовці, 3,1% – військовослужбовці, 0,1% – лікарі та фармацевти, 0,1% – вчителі та викладачі, 1,1% – приватні підприємці, 0,9% – працівники господарських товариств, 2,2% – учні шкіл, ліцеїв, коледжів, гімназій, 1,6% – студенти навчальних закладів, 3% мають інші заняття, 71,7% – особи, які не працювали і не навчалися, 3,4% – пенсіонери, у т.ч. особи з інвалідністю, та 2,2% – безробітні. Відповідно задіяними у трудових відносинах були 22,7%, а незадіяними у трудових відносинах – 77,3% засуджених осіб. Тобто лише близько чверті осіб серед засуджених кримінальних правопорушників були зайнятими у трудових відносинах, а три чверті не мали стабільних або достатніх джерел прибутку. Це так звані «виключені» особи, тобто такі, які змушені існувати на узбіччі життя. Вони не залучені до активних трудових, соціальних, політичних, культурних процесів^{23 24}.

Що стосується осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройною агресією РФ, відповідальність за вчинення яких передбачені у Розділі I Особливої частини КК, то їх характеристики за родом занять і джерелами прибутків дещо відрізняються від загальних показників (див. табл. 5).

²² Бабенко А.М. Запобігання органами внутрішніх справ незаконному культивуванню нарковмісних рослин: дис. ... канд. юрид. наук. Донецьк, 2007. С. 100.

²³ Турлова Ю. А. Екологічна злочинність в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади протидії: монографія. Київ: Знання України, 2018. С. 186.

²⁴ Турлова Ю. А. Типологія осіб, які вчиняють екологічні злочини. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5/2. С. 158.

Показники часток осіб, які не були задіяні у трудових відносинах, серед засуджених за кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройною агресією рф, сукупно за період 2022–2023 рр.

Назва статті КК	Особи, які не працювали і не навчалися	Безробітні	Пенсіонери, у т.ч. особи з інвалідністю	Загальна частка незадіяних у трудових відносинах серед всіх засуджених
ст. 110 Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України	34,5%	0,3%	9,4%	44,2%
ст. 111 Державна зрада	41,4%	0,3%	2,1%	43,8%
ст. 111¹ Колабораційна діяльність	54,8%	0,1%	18,6%	73,5%
ст. 111² Пособництво державі-агресору	56%	0%	11%	67%
ВСЬОГО	47,2%	0,2%	12,7%	60,1%

Аналіз наведених даних свідчить, що серед досліджуваних осіб частка незадіяних у трудових відносинах є нижчою від середніх показників щодо всіх засуджених на 17,2%. Крім того, досить значною є кількість пенсіонерів, у т.ч. осіб з інвалідністю, особливо серед засуджених за колабораційну діяльність – 18,6% проти 3,4%.

Що стосується категорії осіб, задіяних у трудових відносинах, то серед засуджених за кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройною агресією рф, сукупно за період 2022–2023 рр. 6,9% від загальної їх кількості становлять робітники, 3,8% – державні службовці, 4,3% – інші службовці, 5,2% – військовослужбовці, 0,2% – лікарі та фармацевти, 0,6% – вчителі та викладачі, 1% – приватні підприємці, 0,4% – працівники господарських товариств, 0% – учні шкіл, ліцеїв, коледжів, гімназій, студенти навчальних закладів, 17,5% мають інші заняття. Загалом частка задіяних у трудових відносинах осіб становить 39,9%, тобто вищою за середні показники на 17,2%. Примітними також у цих показниках, порівняно із середніми показниками по всіх засуджених, є вища частка категорій державних службовців та інших службовців (8,1% проти 1,7%), військовослужбовців (5,1% проти 3,1%) та осіб, які мають інші заняття (17,5% проти 3%). Також відзначимо, що із 65 засуджених

військовослужбовців 63 особи засуджено за державну зраду, що становить 21,7% від загальної кількості засуджених за вчинення цього злочину.

Слід мати на увазі, що серед осіб, які входять до категорії «мають інші заняття», можна віднести священнослужителів різних санів з Української православної церкви московського патріархату. Так, за даними голови СБУ Василя Малюка, лише з початку повномасштабної війни і до грудня 2022 р. було відкрито 23 кримінальні провадження проти представників УПЦ (МП). За його словами, є 33 підозрюваних – «від класичних агентів збору глибинної інформації до банальних корегувальників вогню в рясах»²⁵.

Соціально-демографічні ознаки особистості доповнюють ті з них, що стосуються сфери сімейно-шлюбних відносин. Наприклад, серед засуджених за ст. 111¹ КК у 31% випадків йшлося про осіб, які перебували у зареєстрованому шлюбі, 25% засуджених були неодруженими / незаміжними, у 4% випадків шлюб осіб було розірвано, 1,3% випадків припадають на вдівців, у 38,8% вироків даних про шлюб не було²⁶.

За результатом дослідження вироків суду за вісім місяців 2024 р. серед засуджених за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України 23% осіб були одруженими, 17% – неодруженими, а у 60% вироків дані про сімейний стан не вказані. Серед засуджених за той же період часу за державну зраду 11% осіб були одруженими, 12% – неодруженими, 5% – розлученими, а у 72% вироків дані про сімейний стан не вказані. Що стосується засуджених за пособництво державі-агресору, то за вісім місяців 2024 р. серед засуджених за це діяння 10% чол. були одруженими, 3% – неодруженими, а у 87% вироків даних про сімейний стан не вказані.

Розглядаючи кримінально-правовий блок характеристики осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройною агресією РФ, у першу чергу слід проаналізувати відомості щодо вчинення кримінальних правопорушень певної категорії у групі. Саме груповій кримінально протиправній діяльності властива підвищена суспільна небезпека, адже в процесі її здійснення об'єднуються зусилля кількох осіб із метою досягнення кримінально протиправних результатів, які є

²⁵ Mede for minds. УПЦ (МП) – незалежна церква чи колаборанти в рясах? URL : <https://www.dw.com/uk/upc-mp-nezalezna-cerkva-ci-kolaboranti-v-rasah/a-64050492>

²⁶ Медицький І.Б. Зазнач. твір. С. 540.

більш значними, ніж унаслідок дій однієї особи²⁷.

Якщо аналізувати всю сукупність засуджених осіб, то, наприклад, за період 2013-2023 рр. 13,2% з них вчинили кримінальні правопорушення у складі групи, серед яких 12,9% вчинили діяння у складі групи осіб та 0,3% у складі організованої групи.

А ось для колаборантів притаманний одноосібний характер протиправної поведінки. У 96% постановлених судами вироків констатовано, що злочинці діяли як виконавці інкримінованого їм кримінального правопорушення, не залучаючи інших співучасників до своїх дій. Для 4% випадків характерною є проста співучасть, без деталізованого розподілу функцій між співучасниками групи²⁸. А загалом серед осіб, засуджених за період 2022-2023 рр. за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збройною агресією РФ, частка осіб, які вчинили діяння у групі, складає лише 3%, з них у складі групи осіб 3%, а у складі організованої групи – жодної особи. Тобто серед осіб, засуджених за аналогічні діяння, груповий характер діяльності менший від загального показника у чотири рази. Слід відзначити, що у цих показниках не враховано, що деякі особи діють за вказівкою «кураторів» зі спецслужб РФ або їх посередників.

Аналіз всієї сукупності осіб, засуджених за період 2013-2023 рр., свідчить, що 25,2% з них на момент вчинення кримінальних правопорушень мали не зняту і непогашену судимість, а ще 9,8% судилися, але судимість була погашена чи знята.

Що стосується осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройною агресією РФ, відповідальність за вчинення яких передбачено у Розділі I Особливої частини КК, то їх характеристики за показником рецидиву є дещо іншими (див. таблицю 6).

²⁷ Турлова Ю. А. Щодо групової складової екологічної злочинності. *Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 20–21 листоп. 2015 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2015. С. 135.

²⁸ Медицький І.Б. Зазнач. твір. С. 541.

Показники кількості осіб, які мають судимості серед засуджених за кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройною агресією рф, сукупно за період 2022–2023 рр.

Назва статті КК	Судилися, але судимість була погашена чи знята	Мають не зняту і непогашену судимість	Мають одну судимість	Мають дві судимості	Мають три і більше судимостей
ст. 110 Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України	0	5	5	0	0
ст. 111 Державна зрада	4	13	10	1	2
ст. 111¹ Колабораційна діяльність	12	22	14	3	5
ст. 111² Пособництво державі-агресору	0	0	0	0	0
ВСЬОГО	16	40	29	4	7

Отже, загалом, серед осіб, засуджених за аналізовані діяння лише 40 осіб або 3,2% мають не зняту і непогашену судимість, а 16 осіб або 1,3% судилися, але судимість була погашена чи знята. Тобто кількість осіб, яка вчинила рецидив, є істотно нижчою ніж серед всіх інших засуджених кримінальних правопорушників.

Аналіз попередніх судимостей засуджених за вищезгадані кримінальні правопорушення свідчить про те, що ними переважно вчинялися кримінальні правопорушення корисливого та насильницького спрямування (63%). Водночас з'явилась частка осіб, які були засуджені за злочини аналогічного спрямування, тобто пов'язані із агресією рф. Серед досліджених вироків за аналізованими статтями вона складає 3%.

Однак слід відзначити, що досліджувана група кримінальних правопорушників за час своєї зрадницької діяльності, до того, як були затримані правоохоронцями, переважно встигали вчинити декілька актів кримінально протиправної поведінки, що містить ознаки кримінальних правопорушень, пов'язаних із збройною агресією рф. Тобто, серед зрадників та колаборантів поширеним явищем є повторюваність тотожних кримінальних правопорушень, що не пов'язана із засудженням їх за раніше вчинені ними діяння.

Морально-психологічні якості дають можливість дізнатися про

причини виникнення в особи мотивів протиправної поведінки, здійснювати прогнозування майбутньої поведінки, а отже, впроваджувати необхідні профілактичні засоби²⁹.

Для значної частини осіб аналізованої нами категорії кримінальних правопорушників характерною є прихильність до ідеології «російського світу» та пострадянського спадку. В основі колабораціоністських практик на окупованій території України, а також виявленої лояльності частини місцевого населення до окупаційного режиму, лежать мотиви у вигляді схильності до «постсовецьких» ідей під гаслами «російського світу» (політико-ідеологічне підґрунтя). Але певна частина колаборантів керується меркантильними (користолюбство, прагнення, інколи оманливі, збагатитись) або низькими (марнославство, помста) мотивами³⁰. Дії ідейних колаборантів при їх затриманні мали яскраво виражену агресивно-насильницьку поведінку щодо населення України, бажання мати «російській мір», ненавистю до всього національного³¹. У корисливих колаборантів переважає прагнення задовільнити свої матеріальні потреби, збагатитися та/або підвищити чи зберегти свій соціальний статус. Найчастіше з певних ідеологічних чи політичних міркувань колаборантами стають люди похилого віку. Більш молоді особи переслідують корисливу мету³². Вищенаведені тези можна віднести до морально-психологічних характеристик не лише щодо осіб, які займалися колабораційною діяльністю, але й тих, які вчинили посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, державну зраду та пособництво державі-агресору.

Також серед осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройною агресією РФ, є такі, котрі мотивацією своїх діянь мають анархічно-нігілістичні мотиви, що полягають, зокрема, у несприйнятті будь-якої легітимної державної влади, звинуваченні її у всіх своїх життєвих негараздах.

Типологія кримінальних правопорушників є більш високим рівнем узагальнення і пізнання цих осіб. В основі їх типології завжди лежать найбільш суттєві кримінологічно важливі ознаки кримінальних правопорушників, які закономірно пов'язані з кримінально-

²⁹ Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Х.: Право, 2014. С. 91.

³⁰ Письменський Є. О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис. Северодонецьк, 2020. С. 39-42.

³¹ Богатирьов І. Кримінально-правові та кримінологічні виміри колабораційної діяльності в Україні в умовах воєнного стану. *Публічне право*. № 1(49). 2023. С. 57.

³² Лисько Т.Д., Сенько А.В. Особливості кримінологічної характеристики особи колаборанта. *Приватне та публічне право*. 2022. №4. С. 95.

протиправною поведінкою³³.

Так, залежно від характеру і змісту мотивації виділяють наступні типи кримінальних правопорушників: 1) з політико-ідеологічною мотивацією; 2) з корисливою мотивацією; 3) з насильницькою (агресивною) мотивацією; 4) з анархічно-індивідуалістичною мотивацією; 5) з легковажно-безвідповідальною мотивацією³⁴.

Відповідно до наведеної типологізації осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройною агресією РФ, можна поділити на три типи: політико-ідеологічних, корисливих та анархічно-індивідуалістичних.

До *політико-ідеологічних* належать чоловіки або жінки, громадяни України, які народились на території України або Росії, які мають вищу або середню освіту, віком від 40 до 70 років, рівною мірою працюючі або пенсіонери, одружені або розлучені, раніше не судимі, у системі ціннісних орієнтацій яких ключове місце займає ідеологія так званого «руського миру» та бажання встановлення на території України панування Росії. Частка осіб цього типу складає приблизно 40%.

Злочинці з *корисливою* мотивацією становлять приблизно 50% і можуть бути поділені на два підтипи: «невдахи» та «корупціонери». Перші вчиняють кримінальні правопорушення переважно через матеріальні проблеми, досить часто пов'язані зі значними борговими зобов'язаннями, а також через відсутність вольового ресурсу для розв'язання таких проблем законним шляхом. У системі ціннісних орієнтацій «невдах» провідне місце посідають корисливо-егоїстичні спонукання, прагнення поліпшити матеріальне становище за будь-яку ціну. До легітимної державної влади ставляться байдуже, часто зневажливо. До таких осіб належать переважно чоловіки, громадяни України, які мають середню освіту, віком від 25 до 50 років, не працюють або не мають стабільного джерела доходів, неодружені або розлучені. Частка осіб цього підтипу складає приблизно половину корисливих злочинців.

До корисливого підтипу «корупціонер» відносяться особи, для яких співпраця з ворогом є не лише засобом поліпшення матеріального становища, але й підвищення свого власного статусу у суспільстві. Небезпека цих осіб полягає у тому, що вони переважно обіймають посади у різних органах державної влади та місцевого самоврядування, що дозволяє їм легше отримувати необхідну ворогу інформацію.

³³ Кримінологія : підручник [Текст] / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 114.

³⁴ Там само. С. 115-116.

«Корупціонери» здатні швидко адаптуватись до змін та вміло маскувати свої дійсні погляди і прагнення. До таких осіб належать переважно чоловіки, громадяни України, які мають вищу освіту, віком від 30 до 50 років, працюють на різних посадах в державних та муніципальних органах, одружені, характеризуються позитивно за місцем роботи і проживання. Частка осіб цього підтипу також складає приблизно половину корисливих злочинців.

До *анархічно-індивідуалістичних* належать переважно чоловіки, громадяни України, які мають середню освіту, віком від 30 до 50 років, не працюють або не мають стабільного джерела доходів, неодружені або розлучені, у системі ціннісних орієнтацій яких ключове місце займають несприйняття атрибутів легітимної державної влади, звинувачення її у всіх своїх життєвих проблемах. Частка осіб цього типу складає приблизно 10%.

У підсумку слід відзначити, що такий поділ є відносно умовним, оскільки винні особи можуть поєднувати поряд з корисливими як політико-ідеологічні, так і анархічно-індивідуальні мотиви.

Розділ 2

ТИПОВІ СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РФ

Для формування дієвого алгоритму дій працівників правоохоронних органів з розслідування кримінальних правопорушень необхідним є висвітлення його способу як одного з головних елементів криміналістичної характеристики³⁵.

Спосіб вчинення кримінального правопорушення поєднує всі елементи криміналістичної характеристики і обирається в залежності від предмету злочинного посягання, часу вчинення, вмінь та навичок кримінального правопорушника³⁶.

Серед типових способів посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України) можна виділити наступні:

1. Публічні заклики стосовно заперечення територіальної цілісності та/або заклики відокремлення окремих частин території України. Публічні заклики переважно проголошуються суб'єктами під час проведення мітингів, демонстрацій чи інших масових заходів. Нерідко проведення таких заходів може супроводжуватись діями з боку мітингувальників, спрямовані на порушення громадського порядку та/або нормальної роботи інфраструктури, підприємств, установ, організацій (перекриття доріг, блокування будівель органів державної влади та/або місцевого самоврядування тощо).

2. Дії, спрямовані на легітимізацію окупації з метою зміни державного кордону України. Дії злочинців можуть виражатись у проведенні виборів, так званих референдумів на непідконтрольній території. Вказаний спосіб знаходить своє відображення у низці вироків суду. Наведемо фрагмент вироку суду, який розкриває сутність злочинних дій, вчинених таким способом.

«...У квітні-травні 2014 року, точного часу не встановлено, у приміщенні Костянтинівської міської ради, за адресою: Донецька обл., м.

³⁵ Плетенець В. М. Розслідування завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності : монографія. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2012. С. 16.

³⁶ Плетенець В. М. Розслідування злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування: стан та напрями розв'язання проблеми. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1. С. 303.

Костянтинівка, вул. Олекси Тихого, буд. 260, було утворено так звану територіальну виборчу комісію з організації та проведення незаконного референдуму, до складу якої увійшли голова так званої територіальної виборчої комісії, кримінальне провадження відносно якої виділено в окреме провадження, та інші особи, відносно яких проводиться досудове розслідування в інших кримінальних провадженнях. З указанного періоду часу представниками так званої територіальної виборчої комісії здійснювався набір бажаючих для участі у роботі дільничних комісій та формування їх складу.

На початку травня 2014 року, точного часу не встановлено, з метою зміни меж території та державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а саме виведення з-під юрисдикції України окремих адміністративно-територіальних одиниць Донецької області, діючи з власних міркувань, ОСОБА_5, знаходячись у приміщенні Костянтинівської міської ради, в ході розмови із заступником Костянтинівського міського голови, кримінальне провадження відносно якої виділено в окреме провадження, дала добровільну згоду останній на участь в роботі дільничної комісії №12, в якості її голови. При цьому ОСОБА_5 повинна була відповідати за організацію роботи «Дільничної комісії» та хибного проведення 11 травня 2014 року народного волевиявлення у приміщенні Державного навчального закладу «Костянтинівське вище професійне училище», за адресою: Донецька обл., м. Костянтинівка, вул. Торецька, буд. 142, у ході незаконного опитування мешканців м. Костянтинівка Донецької області, з приводу визнання незаконного утворення та подальшого самостійного існування «ДНР», з наступним складанням завідомо неправдивих документів про результати підрахунку нібито їх волевиявлення про зміну меж території України.

Крім того, 10 травня 2014 року ОСОБА_5, знаходячись у приміщенні Костянтинівської міської ради, отримала від заступника Костянтинівського міського голови, кримінальне провадження відносно якої виділено в окреме провадження, та голови так званої територіальної виборчої комісії з організації та проведення незаконного референдуму, кримінальне провадження відносно якої виділено в окреме провадження, інструктаж щодо організації та проведення так званого референдуму, а також списки виборців та бюлетені для голосування.

При цьому ОСОБА_5, періодично беручи участь у роботі виборчих комісій на території м. Костянтинівки Донецької області під час проведення виборів Президента України та виборів до Верховної Ради України, була обізнана із положеннями законодавства, яке регламентує порядок проведення референдумів на території України, але, діючи з

власних міркувань, вступила у злочинну змову з групою осіб для вчинення умисних дій, спрямованих на виведення з-під юрисдикції України окремих адміністративно-територіальних одиниць Донецької області»³⁷.

3. Створення та розповсюдження в мережі Інтернет повідомлень, які містять публічні заклики, спрямовані на зміну державного кордону України.

Вказаний спосіб полягає в умисному розповсюдженні злочинцем у публічному цифровому (інформаційному) просторі матеріалів із закликами відчуження окремих територій держави та зміни державного кордону України.

Вказаний спосіб докладно описаний у вирокі Олександрівського районного суду Кіровоградської області від 01.03.2019, відповідно до якого «...взимку 2009 року, більш точної дати під час судового розгляду не встановлено, ОСОБА_2, використовуючи персональний комп'ютер, під'єднаний до мережі Інтернет через можливості Інтернет-провайдера ТОВ «Телекомунікаційна компанія «Оріон» ЛТД», перебуваючи за адресою: АДРЕСА_1, створила акаунт - особисту сторінку користувача - «ОСОБА_6» (ІНФОРМАЦІЯ_2) у соціально орієнтованому ресурсі мережі Інтернет «Однокласники». Станом на 03.04.2018 року в розділі «Друзі» акаунту «ОСОБА_6» (ІНФОРМАЦІЯ_2) значилось 145 посилань на акаунти користувачів соціально орієнтованого ресурсу мережі Інтернет «Однокласники».

07.07.2017 року ОСОБА_2, використовуючи мобільний телефон «NokiaN8-00», ІМЕІ: НОМЕР_1, під'єднаний до мережі Інтернет через можливості оператора мобільного зв'язку ПрАТ «Водафон Україна» за допомогою SIM-картки з абонентським номером НОМЕР_2, перебуваючи за місцем свого проживання, розмістила на акаунті «ОСОБА_6» (ІНФОРМАЦІЯ_2) у соціальноорієнтованому ресурсі мережі Інтернет «Однокласники» репост від користувача «ІНФОРМАЦІЯ_3» (ІНФОРМАЦІЯ_4) з наступним текстом: «Уважаемый президент В.В. Путин, присоедините пожалуйста наш город Антрацит к своему городу Москва даже на правах района. Мы тоже хотим дороги, работу, зарплаты адекватные, хотим чтоб Антрацит процветал как легендарный город-герой, а не загнивал как самая нищая африканская страна.», який був доступним для загального ознайомлення всіх користувачів вказаної соціальної мережі, доданих до розділу «Друзі» акаунту ОСОБА_6 (ОСОБА_7)» (ІНФОРМАЦІЯ_5), та автоматично надійшов їм як сповіщення. Відповідно до висновку від 15.11.2018 року

³⁷ Вирок Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 06 березня 2019 року URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80280360> (дата звернення 09.09.2024).

№ 184/1 Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз СБ України вихід м. Антрацит Донецької області із складу України та його приєднання до складу Російської Федерації, про що просить автор вказаного тексту, означає порушення територіальної цілісності України та зміну меж території державного кордону України. Крім того, згідно з висновком судово-лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи від 12.12.2018 року № 55/205, проведеної експертом експертного сектору Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз СБ України в УСБУ у Волинській області, у репості від користувача «ІНФОРМАЦІЯ_6» (ІНФОРМАЦІЯ_4), розміщеному 07.07.2017 року на акаунті «ОСОБА_6» (ІНФОРМАЦІЯ_2) у соціально орієнтованому ресурсі мережі Інтернет «Однокласники», міститься заклик, адресований до ОСОБА_8, президента Російської Федерації, приєднати місто Антрацит, адміністративно-територіальну одиницю України, до Москви, столиці Російської Федерації, що можливе у результаті попереднього відокремлення м. Антрацит зі складу України, тобто автор закликає до дії, яка спричинить зміну меж території та державного кордону України. Оскільки такий текст розміщений на головній сторінці акаунту «ОСОБА_6» (ІНФОРМАЦІЯ_2) у соціально орієнтованому ресурсі мережі Інтернет «Однокласники», можна стверджувати, що вищевказаний заклик є публічним.

Таким чином, обвинувачена ОСОБА_2, усвідомлюючи, що до акаунту «ОСОБА_6» (ІНФОРМАЦІЯ_2) у соціально орієнтованому ресурсі мережі Інтернет «Однокласники» має доступ значне коло осіб, розмістивши на вказаній сторінці репост із закликами до вчинення дій з метою зміни меж території та державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, умисно розповсюдила такі матеріали...»³⁸.

4. Агітація, або іншим чином схиляння людей до визнання незаконної зміни державного кордону України або участі у незаконних плебісцитах, які посягають на територіальну цілісність України. Даний спосіб докладно описаний у вирокі Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 20.03.2019 року. Так, відповідно до вироку «...з метою визнання терористичної організації «ДНР», як державного утворення на міжнародному рівні, отримання більш поширеної підтримки серед місцевого населення Донецької області, пропаганди і поширення ідеології створення псевдодержавного утворення на території південно-східної частини України, отримання

³⁸ Вирок Олександрівського районного суду Кіровоградської області від 01 березня 2019 року URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80186811> (дата звернення 09.09.2024).

фінансування та іншого сприяння своєї терористичної діяльності, а також подальшої легітимізації своєї терористичної діяльності, спрямованої на зміну меж території та державного кордону України, на порушення порядку, встановленого Конституцією України, керівником терористичних груп 07.04.2014 року утворено організацію, яка, відповідно до ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» є терористичною, під назвою «Донецька народна республіка» (далі – «ДНР») шляхом об'єднання окремих терористичних груп у стійке об'єднання трьох і більше осіб, з метою продовження здійснення терористичної діяльності, у межах якого було здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів, та видано Акт про проголошення державної самостійності «ДНР», яким публічно закликали місцеве населення до проведення 11.05.2014 року на порушення порядку, встановленого Конституцією України, так названого «загального обласного референдуму» на території Донецької області з питання визнання державної самостійності «ДНР»³⁹.

5. Участь у незаконних військових терористичних формуваннях. Даний спосіб полягає у добровільній співпраці та добровільній участі у незаконних військових формуваннях. Найбільша кількість злочинів цієї категорії вчинена зазначеним способом під час окупації РФ окремих районів Луганської і Донецької областей з 2014 року. Вказаний спосіб описано у рішенні Івано-Франківського міського суду від 16.04.2024. Наведемо фрагмент: «...у 2014 році, точну дату встановити не виявляється за можливе, громадянка України ОСОБА_8, умисно, добровільно, з метою вчинення дій на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності України, вступила на військову службу до незаконного збройного формування терористичної організації т.зв. «ЛНР», зокрема в т.зв. «10-у окрему артилерійську бригаду 2-го армійського корпусу народної міліції «ЛНР», де зайняла посаду командира взводу управління гарматного артилерійського дивізіону.

За таких обставин ОСОБА_8, умисно перейшовши на бік ворога в період збройного конфлікту, на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній безпеці України, вчинила державну зраду.

З 24.02.2022 по даний час ОСОБА_8 продовжує проходити військову службу в гарматному артилерійському дивізіоні т.зв. «ІНФОРМАЦІЯ_2», бере участь в організації проведення бойових дій

³⁹ Вирок Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 20 березня 2019 року URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80562832> (дата звернення 09.09.2024).

проти Збройних Сил України, надає допомогу іноземній державі та її представникам у проведенні підривної діяльності проти України»⁴⁰.

Розкриваючи особливості способів вчинення *державної зради* (ст. 111 КК України), слід зазначити, що державна зрада може бути вчинена у трьох формах:

- 1) перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту;
- 2) шпигунство;
- 3) надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

1. *Перехід на бік ворога в умовах воєнного стану*, як і всі інші способи вчинення державної зради, може бути вчинений не лише шляхом попереднього отримання злочинного завдання від іноземної держави чи її представника, наприклад, отримання пропозиції перейти на бік ворога, що полягатиме у веденні бойових дій проти України, на яку зрадник погоджується, а й за власної ініціативи громадянина України, без попереднього надання йому злочинного завдання – вчинити зрадницькі дії або підтримувати дії та допомагати ворогові всіма способами: надавати місце проживання, здійснювати постачання боєприпасами, паливом або харчами⁴¹.

Як приклад переходу на бік ворога наведемо кримінальне провадження Харківської обласної прокуратури, відповідно до якого голова селища Старий Салтів Чугуївського району під час окупації даного селища перейшов на бік ворога. Він провів нараду депутатів селищної ради, на якій заявив, що відтепер допомагатиме зс рф, а також агітував місцевих мешканців сприяти окупантам. Також селищний голова надав російським військовим приміщення для проживання, забезпечував їх харчуванням, транспортними засобами тощо⁴².

Іншим прикладом переходу на бік ворога в умовах воєнного стану є кримінальне провадження Харківської обласної прокуратури, яка повідомила про підозру мешканцю тимчасово окупованого м. Вовчанськ. Вказаний громадянин України налагодив співпрацю з представниками рф. Він організовує діяльність дислокованих в м. Вовчанськ військових формувань окупаційних військ рф, забезпечує їх матеріальними

⁴⁰ Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 16 квітня 2024 року URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80562832> (дата звернення 10.09.2024).

⁴¹ Мартиненко К.В. Деякі проблеми виявлення та розслідування державної зради в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Випуск 5. С. 577.

⁴² Сайт Харківської обласної прокуратури : Справа від 08.05.2022. URL: https://khar.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=313244&fp=30

ресурсами. Крім того, цей чоловік організує розграбування однієї з військових частин Національної гвардії України, м'ясокомбінату та автозаправних станцій. Також відомо з матеріалів кримінального провадження, що підозрюваний організував збір підписів за відставку діючого міського голови м. Вовчанськ та здійснив показове підняття прапора РФ на флагшток біля Будинку культури Вовчанської міської ради^{43 44}.

2. *Шпиунство*. Після повномасштабного вторгнення військ РФ правоохоронними органами фіксується збільшення кількісних показників вчинення державної зради зазначеним способом. Злочинна діяльність полягає у вчиненні таких дій, як:

- передача іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам відомостей, що становлять державну таємницю;
- збирання з метою передачі названим адресатам відомостей, що становлять державну таємницю;
- збирання, аналіз та передача відомостей про дислокацію, переміщення військової техніки та/або особового складу Збройних Сил України, інших військових формувань чи представників органів правопорядку.

Під передачею ворожій стороні відомостей, що становлять державну таємницю, розуміють усне повідомлення, безпосередньо телефоном, радіо, вручення певних документів чи інших матеріальних носіїв інформації або їх пересилання (з використанням поштового, електронного зв'язку тощо) безпосередньо адресату чи посереднику⁴⁵.

3. *Надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України*.

Вказаний спосіб розглядають як різновид боротьби, що здійснюється проти України державами, їхніми спеціальними службами, партіями, закордонними антиукраїнськими організаціями, окремими ворожими елементами, що перебувають на території України⁴⁶. Така діяльність має багатоаспектне вираження.

Як правило, злочинна діяльність полягає у наданні будь-якої допомоги ворожій стороні у заподіянні шкоди державній безпеці

⁴³ Сайт Харківської обласної прокуратури : Справа від 06.05.2022. URL: https://khar.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=313224&fp=50

⁴⁴ Мартиненко К. В. Зазнач. твір. С. 578.

⁴⁵ Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій. К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. С. 59.

⁴⁶ Там само. С. 94.

України. Підривною слід вважати будь-яку діяльність, яка пов'язана зі спробою зміни системи вищих органів державної влади нелегітимним способом чи зміни території та спрямована на зниження обороноздатності тощо⁴⁷. Допомога у проведенні підривної діяльності може полягати у найрізноманітніших діях, зокрема таких, як:

- видача державної таємниці;
- сприяння іноземним шпигунам, диверсантам, терористам в їхній підривній діяльності;
- дії, спрямовані на розлад грошової, кредитної, валютної системи України;
- сприяння таємним представникам іноземних розвідок, укриття розвідника або його спорядження, надання йому транспортних засобів, а також іншої техніки;
- організація чи виконання конкретного злочину або схилення до державної зради інших осіб тощо⁴⁸.

Прикладом вчинення підривної діяльності є дії судді Вовчанського районного суду Харківської області (справа від 05.04.2022 № 62022170020000237) , яка з власної ініціативи підшукувала співучасників та створювала умови для переходу на бік ворога в період збройного конфлікту в умовах воєнного стану, тобто вчинила готування до державної зради за таких обставин. Підозрювана, перебуваючи у приміщенні Вовчанського районного суду Харківської області, провела загальні збори суддів та працівників апарату суду. Використовуючи власний авторитет, схиляла працівників суду перейти на бік ворога в період збройного конфлікту в умовах воєнного стану, співпрацювати з представниками окупаційної адміністрації та обійняти посади суддів і працівників апарату в незаконному «судовому органі рф». Під час проведення зазначених зборів підозрювана, створюючи умови для функціонування незаконного органу окупаційної судової влади рф, роз'яснювала суддям і працівникам апарату суду розбіжності між законодавством України та рф щодо здійснення правосуддя та пропонувала отримати від представників окупаційної влади рф грошову допомогу в сумі 10 000 російських рублів⁴⁹.

⁴⁷ Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменного. Луганськ : Видавництво «Елтон-2», 2012. Т. 1. С. 57-58.

⁴⁸ Кримінальне право України: Загальна частина : підручник. 4-те вид., перероб. і допов. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х. : Право, 2010. С. 43.

⁴⁹ Сайт Харківської обласної прокуратури : Справа від 06.05.2022. URL: https://khar.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=313224&fp=50

Розглядаючи типові способи вчинення **колабораційної діяльності** (ст. 111-1 КК України), слід зазначити, що протиправна поведінка суб'єктів злочину може мати зовнішнє вираження в багатьох сферах.

Досліджуючи зовнішні прояви типових способів вчинення злочинів, кваліфікованих за ст. 111-1 КК України, Є. Письменний на підставі проведеного аналізу вироків суду виокремлює наступні:

1. Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України;

2. Публічне заперечення встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України;

3. Публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора;

4. Публічні заклики до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора;

5. Публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України;

6. Добровільне заняття громадянином України посади, яка не пов'язана з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора;

7. Здійснення громадянином України пропаганди в закладах освіти, незалежно від типів та форм власності, з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України і встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України;

8. Дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти;

9. Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора;

10. Проведення господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора;

11. Добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора;

12. Добровільне обрання до незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованих територіях, в тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора;

13. Участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території;

14. Публічні заклики до проведення незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованих територіях;

15. Організація та проведення заходів політичного характеру у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань;

16. Здійснення інформаційної діяльності в співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованої на підтримку держави-агресора;

17. Добровільне зайняття посади у незаконних правоохоронних або судових органах, створених на тимчасово окупованих територіях;

18. Добровільна участь у незаконних збройних формуваннях, створених на тимчасово окупованих територіях;

19. Надання допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань⁵⁰.

Перш ніж перейти до розкриття способів вчинення *пособництва державі-агресору* (ст. 111-2 КК України), зазначимо, що на підставі узагальнення даних, отриманих в результаті дослідження матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної категорії, з якими ми мали змогу ознайомитись, встановлено, що 56 % злочинів вчиняються без попередньої підготовки.

На підставі аналізу матеріалів судово-слідчої практики, проведеного Е.І. Оржинською та В.О. Сеніною, науковиці виділяють наступні способи вчинення злочинів, кваліфікованих за ст. 111-2 КК України:

1) сприяння реалізації рішення держави-агресора про заволодіння матеріальними активами суб'єктів господарювання у сфері

⁵⁰ Розслідування колабораційної діяльності / Письменний Є., Головкін Є., Коваленко А., Коваленко В. Київ : Дакор, 2023. С. 159-168.

агропромислового комплексу України, зокрема сільськогосподарською продукцією українського походження та їх передання представникам держави-агресора;

2) передавання співробітникам ФСБ росії (чи представникам інших силових структур рф) будь-якої наявної інформації про військовослужбовців полку «Азов», учасників бойових дій АТО/ООС, проукраїнські налаштованих громадян, співробітників правоохоронних органів, волонтерів тощо;

3) допомога представникам окупаційної адміністрації у здійсненні незаконного переміщення зерна (іншої сільгосппродукції) для так званого «експорту» до рф чи інших країн;

4) дискредитування влади України;

5) реалізація та підтримка рішень окупаційної адміністрації країни-агресора, спрямованих на незаконну інтеграцію та роботу банківської системи країни-агресора на території тимчасово окупованої території;

6) організування проведення інвентаризації матеріальних цінностей закладів освіти, розташованих на тимчасово окупованих територіях;

7) встановлення на окупованих територіях проросійських напрямів діяльності та ідеї для забезпечення поштових, логістичних, фінансових та торговельних потреб окупаційної влади;

8) створення та забезпечення діяльності незаконного утворення;

9) підбір кадрів для роботи в незаконних утвореннях (банк, школа, пошта тощо);

10) несанкціонована зміна об'ємів потужностей електричної енергії від об'єднаної енергетичної системи України;

11) створення відокремленої енергетичної системи, підконтрольної окупаційній владі;

12) незаконний розподіл та постачання електричної енергії споживачам на тимчасово окупованих територіях, виробленої українськими енергогенеруючими підприємствами, за встановленими окупаційною адміністрацією держави-агресора тарифами;

13) надання транспортних технічних засобів (трактори, вантажні автомобілі) комунального виробничого управління для обслуговування потреб збройних формувань рф та окупаційної адміністрації;

14) проведення масових заходів, спрямованих на популяризацію держави-агресора, незаконних органів влади, створених окупантами, виправдовування збройної агресії проти України;

15) відкриття збору коштів з метою подальшого придбання та передачі матеріальних ресурсів у формі засобів візуальної розвідки

представникам держави-агресора та інші дії⁵¹.

Підсумовуючи викладене, можемо констатувати той факт, що способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збройною агресією рф, мають свої особливості та характеризуються різноманітністю та багатогранністю скоюваних протиправних діянь. При цьому способи вчинення кримінальних правопорушень, кваліфікованих за ст.ст. 110, 111, 111¹, 111² КК України, мають спільні риси. Деякі способи можуть бути притаманні одночасному вчиненню державної зради, посягання на територіальну цілісність України, колабораційній діяльності та пособництву державі-агресору.

За цих обставин встановлення способу вчинення кримінального правопорушення є одним із основних завдань початкового етапу досудового розслідування кримінально протиправних діянь, пов'язаних із збройною агресією рф, оскільки дає змогу зробити обґрунтовані висновки про особу злочинця та слідову картину.

⁵¹ Оржинська Е.І., Сеніна В.О. Пособництво державі-агресору: взаємозв'язок між способом вчинення та особою злочинця. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. №4. С. 100-101.

Розділ 3

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ КОЛАБОРАНТА

Коли йдеться про колабораціонізм, є потреба певною мірою охарактеризувати це поняття, а також визначити форми і види, які прямо залежать від багатьох як об'єктивних факторів – історичної епохи, природних та географічних умов, соціального середовища, форми влади та режиму тощо, так і суто суб'єктивних, які пов'язані безпосередньо з формуванням, а також функціонуванням особистості колаборанта. Не є винятком у цьому і ситуація в Україні, яка, до того ж, детермінується етнічним фактором, а також фактично єдиним інформаційним і культурним полем з окупантами.

Загальноприйнято, що колабораціонізм, як правило, розвивається у певних спрямуваннях та сферах життя: адміністративній, військовій, господарській, політичній, економічній та культурній. Безумовно, що можуть бути й інші класифікації, але оскільки для нас це не принципово, обмежимося даними шістьма сферами поширення колабораціонізму.

Термін «колабораціонізм» з'являється на початку ХІХ ст., а саме у 1802 році, коли колаборантами почали називати контрабандистів, які вели торгівлю з Англією і надавали допомогу монархістам. Однак у нинішньому своєму розумінні цей термін і сам феномен сформувався під час Другої світової війни, коли у невеликому французькому містечку Віші уряд республіки активно співпрацював з окупантами – нацистською Німеччиною.

Явище колаборації, безсумнівно, дуже цікаве, оскільки його можуть зазнавати люди будь-яких станів, будь-якого походження і в різних ситуаціях. Колабораціонізм дуже багатогранний, тому неможливо розглянути всі його аспекти. Кожен окремий випадок колабораціонізму – це частина життя будь-якої людини, її моральний вибір, який визначає, як далі складатиметься його життя, хоча б в силу дії зазначених нами суб'єктивних факторів. Однак з психологічної точки зору варто відмітити одну з ключових характеристик колабораціонізму – усвідомленість цього діяння, а також його добровільність (це, власне, виокремлює і законодавство України). На цьому варто наголосити окремо, оскільки існує достатньо поширена думка, що ця співпраця і схильність до неї є певною девіацією і проявом маргінальної поведінки, що суттєво викривляє діяння, а також відповідальність за нього.

Зважаючи на те, що кожна людина має певні потреби, які базуються на інстинктах, колабораціонізм, до певної міри, може розглядатися як

стратегія, а також поведінкова модель, спрямована якраз на їхнє задоволення та виживання в умовах окупації, які тісно пов'язані з адаптацією до складних умов, а також відповідних ризиків та загроз. Але на вибір такої стратегії впливає низка умов: попередній досвід, особисті якості та переконання, ідеали та цінності, доступні ресурси та мережі взаємної соціальної підтримки. І навіть в такому випадку така участь характеризується усвідомленістю і добровільністю, а отже з чіткою внутрішньою мотивацією, яка може бути як з прямим умислом (політичні та ідеологічні переконання, ідеали) так і непрямым (мотивами виступають статус, самореалізація, помста, збагачення тощо).

Суттєвий вплив на рішення співпрацювати з окупаційною владою, а також і на території, підконтрольній українській владі, є проблема соціалізації та ідентифікації, які є надважливими для формування кожної особистості, визначаючи її моральні і ціннісні орієнтири. Так, в науці про конфлікти до найбільш жорстких і непримиренних з них відносять саме категорію конфліктів ідентифікацій, які передбачають наявність конфліктуючих сторін фактично з різними цінностями та ідентичностями. У наших реаліях це і є протистояння радянського світогляду, а також пострадянських наративів, які продукувала, імплементувала та підтримувала російська федерація в інформаційному, культурному, а також соціальному полі, використовуючи можливості соціальної інженерії, пропаганди та інструментарій інформаційно-психологічних спеціальних операцій. Це повністю підтверджує дослідник Є.О. Письменський, який, вивчаючи передумови успіху операції росії в Криму 2014 р., виділяє пострадянський спадок і прихильність до ідеології «російського світу». Він наголошує, що в основі колабораціоністських практик на окупованій території України, а також виявленої лояльності частини місцевого населення до окупаційного режиму, лежать мотиви у вигляді схильності до пострадянських ідей під гаслами «російського світу» (політико-ідеологічне підґрунтя) та меркантильні (користолюбство, прагнення, інколи оманливі, збагатитись) або низькі (марнославство, помста)⁵². І сучасна практика правозастосування лише підтверджує та розвиває висловлені твердження науковця.

Показовим тут є вирок Полтавського районного суду Полтавської області від 10.11.2022 р. у справі № 545/5177/22. Підсудна у період з 24.02.2022 р. по 11.09.2022 р., діючи умисно, особисто, добровільно та з власної ініціативи, підтримуючи збройну агресію російської федерації на території України, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій,

⁵² Письменський Є. О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис. Северодонецьк, 2020. 121 с. С. 39–42.

передбачаючи настання суспільно небезпечних наслідків та бажаючи їх настання, маючи демонстративний та відкритий перед населенням громади села постійний зв'язок з військовими держави-агресора, неодноразово, добровільно та безоплатно надавала матеріальні ресурси в розпорядження військовослужбовців кожної ротації окупаційних військ російської федерації, зокрема наявні у неї продукти харчування, алкогольні напої, також готувала їм їжу та інше. При цьому у період окупації вказаного населеного пункту підсудна не надавала зазначених матеріальних ресурсів місцевим мешканцям. Тому інтереси та потреби окупантів ставила у пріоритет перед односельцями⁵³.

Показовою у цьому сенсі є соціально-демографічні показники осіб, засуджених за співпрацю з агресором, які наведені у роботі І.Б. Медицького: «Злочинна активність у сфері добровільної співпраці із державою-агресором здебільшого притаманна особам чоловічої статі: 62,5% (Масив № 1) та 68% (Масив № 2).

Віковий ценз 726 виявлених упродовж 2022 р. колаборантів, за інформацією Офісу Генерального прокурора, розподілений так: 14–17 років – 0 осіб; 18–28 років – 49; 29–39 років – 177; 40–54 років – 298; 55–58 років – 71; 60 років і більше – 131. Найбільш криміногенною спостерігаємо вікову категорію 40–54 років (41%), найменш схильною до проявів колабораціонізму виявилась молодь 18–28 років (6,7%). Найбільшу частку серед колаборантів, за вироками суду, мають особи з вищою освітою (27%). Із врахуванням 18 осіб (11,8%) із середньою спеціальною освітою (на даний момент прирівнюється до освітньо-професійного ступеня молодшого бакалавра) та 2 осіб з неповною вищою освітою (1,3%)»⁵⁴.

Таким чином, ще однією вагомою характеристикою колабораціонізму в Україні можна назвати відсутність ідентифікації себе не лише з територією та відповідним громадянством, а й з історико-культурними та національно-етнічними пластами, межі яких або спотворені, або відсутні взагалі, як, відповідно, й інтеграція в них. Цікавим у цьому сенсі є визначення «колаборанта», наведене в роботі М.С. Волкова, – «це громадяни, які в умовах військового конфлікту обирають іншу (ворожу) референтну спільноту та переходять під егіду іншої групової ідентичності». Тому він зробив висновок, що психологічна проблематика колабораціонізму є передусім питанням функціонування групи і стосується динаміки стосунків з лідерами

⁵³ Вирок Полтавського районного суду Полтавської області від 10.11.2022 р. у справі № 545/5177/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107246755> (дата звернення: 04.10.2024).

⁵⁴ Медицький І. Б. Зазнач. твір.

(авторитетами) та іншими членами групи, рефлексивних групових процесів, колективної міфотворчості, травматичного групового досвіду та подолання складних соціальних ситуацій⁵⁵.

Резюмуючи вищезазначене, можемо сказати, що сама по собі проблематика психологічної характеристики колаборантства як дії та діяльності є більш реальною, ніж намагання вивести узагальнений образ колаборанта, що обумовлено саме великою кількістю суб'єктивних факторів формування особистості, а також її подальшого функціонування. Власне тому серед тих, хто співпрацює з окупаційною владою, є представники різних статей, вікових категорій, професій, рівня забезпеченості тощо. А унікальним проявом може бути саме відсутність власної ідентифікації з історико-культурними та національно-етнічними пластами, яка відображається через комунікацію, а також опосередковані візуальні образи, відображені у життєвому просторі об'єкта уваги.

⁵⁵ Волков М.С. Аналіз психологічних аспектів колабораційної діяльності в сучасному суспільстві: виклики і перспективи. Академічні візії. 2023. № 24. С. 1-13. doi: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8424688>.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко А.М. Запобігання органами внутрішніх справ незаконному культивуванню нарковмісних рослин: дис. ... канд. юрид. наук. Донецьк, 2007. 221 с.
2. Богатирьов І. Кримінально-правові та кримінологічні виміри колабораційної діяльності в Україні в умовах воєнного стану. *Публічне право*. № 1(49). 2023. С. 57-64.
3. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 16 квітня 2024 року URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/80562832> (дата звернення 10.09.2024).
4. Вирок Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 06 березня 2019 року URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/80280360> (дата звернення 09.09.2024).
5. Вирок Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 20 березня 2019 року URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/80562832> (дата звернення 09.09.2024).
6. Вирок Олександрівського районного суду Кіровоградської області від 01 березня 2019 року URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/80186811> (дата звернення 09.09.2024).
7. Вирок Полтавського районного суду Полтавської області від 10.11.2022 р. у справі № 545/5177/22. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/107246755> (дата звернення: 04.10.2024).
8. Волков М.С. Аналіз психологічних аспектів колабораційної діяльності в сучасному суспільстві: виклики і перспективи. Академічні візії. 2023. № 24. С. 1-13. doi: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8424688>
9. Гаргат-Українчук О.М. Кримінологічна характеристика жіночої злочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Випуск 25. С.189-191.
10. Доброрез І.О. Кримінологічна характеристика та попередження незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (за матеріалами Автономної Республіки Крим): дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005. 242 с.
11. Експертний звіт про засоби правового захисту та механізми відшкодування збитків особам, які постраждали від війни в Україні. Рада Європи. 2023. 90 с. URL: <https://rm.coe.int/-ouncil-of-europe-expert-report-on-reparations/1680aeae53>
12. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2023 році. 2024. 12 с. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_NPU_2023.pdf
13. Карчевський, М (2024) Протидія злочинності в Україні : інфографіка (2013-2024) : інтерактивний довідник. URL :

<https://karchevskiy.com/i-dovidnyk/>

14. Козар А.В. Кримінологічна характеристика та запобігання Національною поліцією України посіву або вирощуванню снотворного маку чи конопель: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2020. 223 с.

15. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменного. Луганськ : Видавництво «Елтон-2», 2012. Т. 1. 780 с.

16. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник. 4-те вид., перероб. і допов. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х. : Право, 2010. 514 с.

17. Кримінологія : підручник [Текст] / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.

18. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Х.: Право, 2014. 440 с.

19. Лисько Т.Д., Сенько А.В. Особливості кримінологічної характеристики особи колаборанта. *Приватне та публічне право*. 2022. №4. С. 93-98.

20. Мартиненко К.В. Деякі проблеми виявлення та розслідування державної зради в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Випуск 5. С. 575-581.

21. Медицький І.Б. Кримінологічний портрет особистості колаборанта. *Правова держава*. Вип.34. С.538-544. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/2029308>

22. Методичні рекомендації з питань кримінально-правової кваліфікації, оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження за ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність» / С. Албул, Т. Волошанівська, А. Марченко, Г. Мудрецька, Г. Резніченко, І. Федоров, І. Чекмарьова. Одеса: ОДУВС, 2022. 67 с.

23. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій. К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. 771 с.

24. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій. К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. 771 с.

25. Нестерова І.А., Софілканич О.В. Кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері надання туристичних послуг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2022. Серія ПРАВО. Випуск 72: частина 2. С. 167-173.

26. Оржинська Е.І., Сеніна В.О. Посібництво державі-агресору: взаємозв'язок між способом вчинення та особою злочинця. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. №4. С. 98 – 103.

27. Письменський Є. О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис. Северодонецьк, 2020. 121 с.

28. Плетенець В. М. Розслідування завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності : монографія. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2012. 188 с.

29. Плетенець В. М. Розслідування злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування: стан та напрями розв'язання проблеми. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1. С. 301–307.

30. Розслідування колабораційної діяльності / Письменний Є., Головкін Є., Коваленко А., Коваленко В. Київ : Дакор, 2023. 260 с.

31. Сайт Харківської обласної прокуратури : Справа від 06.05.2022. URL: https://khar.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=313224&fp=50

32. Сайт Харківської обласної прокуратури : Справа від 08.05.2022. URL: https://khar.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=313244&fp=30

33. Ткачук В.Є. Вища освіта як один із чинників запобігання злочинності (на основі результатів дослідження механізму протиправної поведінки осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі). *Часопис Київського університету права*. 2013. №2. С.297-300.

34. Турлова Ю. А. Екологічна злочинність в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади протидії: монографія. Київ: Знання України, 2018. 459 с.

35. Турлова Ю. А. Типологія осіб, які вчиняють екологічні злочини. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5/2. С. 156-162.

36. Турлова Ю. А. Щодо групової складової екологічної злочинності. *Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 20–21 лист. 2015 р.)*. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2015. С. 135–137.

37. Фіалка М.І. Кримінологічна характеристика та кримінологічний портрет особистості злочинця: сутність і співвідношення понять. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2019.№2 (21). С. 162-171.

38. Хашев В.Г. Окремі аспекти кримінологічної характеристики жіночої злочинності. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (11 бер. 2022 р., м. Дніпро) Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 340-342.

39. Чаплик М.М. Тенденції жіночої злочинності в Україні. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Соціологія*. 2012. Т. 201, вип. 189. С. 114–118.

40. Швидка Г.Ю., Шевчук П.Є. Прогноз рівня освіти населення України до 2050 р. *Журнал Інституту демографії та соціальних досліджень*. 2007. №2. С.85-96.

41. Mede for minds. УПЦ (МП) – незалежна церква чи колаборанти в рясках? URL : <https://www.dw.com/uk/upc-mp-nezalezna-cerkva-ci-kolaboranti-v-rasah/a-64050492>.

Для нотаток

Наукове видання

КРИМІНОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ
ПОРТРЕТИ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ
КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РФ

Методичні рекомендації

Колектив авторів

Редактор, оригінал-макет – *А. В. Самотуга*
Редактор *О. М. Врублевська*

Підп. до друку 15.11.2024. Формат 60x84/16. Друк – цифровий. Гарнітура – Times.
Ум.-друк. арк. 2,56. Обл.-вид. арк. 2,75. Зам. № 11/24-мр

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, sed@dduvs.edu.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК No 8112 від 13.06.2024